

**N. JAVELIDZE, ABKHAZIA AND ABKHAZIANS (IN TWO PARTS),
EDITED BY ACAD. R. METREVELI, TBILISI, 2016**

**ნ. ჯაველიძე, აფხაზეთი და აფხაზნი (ორ ნაკვეთად),
რედაქტორი აკად. რ. მეტრეველი, თბილისი, 2016**

Goneli Arakhamia

Professor of Georgian University, Tbilisi, Georgia
ORCID ID: 0000-0003-4892-714X
(+995)595094392; goneli.araxamia@gmail.com

გონელი არახამია

საქართველოს უნივერსიტეტის პროფესორი,
თბილისი, საქართველო
ORCID ID: 0000-0003-4892-714X
(+995)595094392; goneli.araxamia@gmail.com

Abstract

The article is devoted to the discussion of the source study aspects in the monograph by Prof. N. Javelidze. It demonstrates that the author uses reliable and efficient methods of analyzing the many multilingual written sources related to the study problem what makes her judgment of the issues of the Abkhazians and their history well grounded.

საყოველთაოდ ცნობილია, რომ აფხაზეთისა და აფხაზების ისტორიული წარსულისა თუ დღევანდელი ნებისმიერ საკითხზე გამოთქმული, თუნდაც მკაცრად აკადემიური ხასიათის მოსაზრება, სავსებით გასაგები მიზეზების გამო, ნებისთ თუ უნებლიედ, მაშინვე უაღრესად მწვავე პოლიტიკური და საზოგადოებრივი ვნებათაღელვის საგანი ხდება.

აფხაზეთსა და აფხაზებზე წერდნენ და წერენ ოსმალეთის, ცარისტული, საბჭოური თუ პოსტსაბჭოური რუსეთის იმპერიული პოლიტიკის თავგამოდებული დამცველები, აფხაზური სეპარატისტული პოლიტიკის ძველი თუ ახალი იდეოლოგები და ა.შ. მათ ისტორიული წარსული მიმდინარე პოლიტიკური ამოცანების სამსახურში ჩააყენეს, რაც აღნიშნული წარსულის გაყალბების გარეშე არ მიიღწევა. ამგვარი მიდგომის ერთადერთი შედეგი ისაა, რომ მეცნიერული ჭეშმარიტება თვალსა და ხელს შუა უმოწყალოდ ეწირება პოლიტიკურ კონიუნქტურას, რასაც გამუდმებით ემსახურება ინფორმაციის გავრცელების ბეჭდური და ელექტრონული საშუალებები. და მანაც, მიზანმიმართულად გაყალბებული ინფორმაციული წნეხის პირობებშიც მკითხველი მოკლებული როდია პოლიტიკური მოტივაციისაგან დაცლილი, მეცნიერულად დასაბუთებული, ობიექტური და ლოგიკურად გამართული ნააზრევის გაცნობის საშუალებას. სწორედ

ამ კატეგორიას ეკუთვნის პროფესორ ნ. ჯაველიძის ზემოთ აღნიშნული გამოკვლევა.

მონოგრაფიას ერთვის რედაქტორის, აკადემიკოს რ. მეტრეველის წინასიტყვაობა, სადაც წარმოჩენილია გამოკვლევის ავტორის წვლილი აფხაზეთის ისტორიის კარდინალური საკითხების შესწავლაში, გამოკვეთილია ნაშრომის ადგილი და მნიშვნელობა პრობლემის გარშემო არსებულ ისტორიოგრაფიულ მემკვიდრეობაში.

წინამდებარე რეცენზიის ამოცანა გაცილებით მოკრძალებულია და მიზნად ისახავს აღნიშნული ნაშრომის წყაროთმცოდნეობით ასპექტებზე ყურადღების გამახვილებას.

სხვა საკითხებთან ერთად ავტორი საგანგებო ადგილს უთმობს საქართველოს ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილში ხანგრძლივი ისტორიული პერიოდის მანძილზე, (უძველესი დროიდან XVIII ს-ის ბოლომდე), მოსახლე ტომების ეთნიკური ვინაობისა და ენობრივი კუთვნილების გარკვევას. ასეთი ფართო კვლევითი პროგრამა, ბუნებრივია, წყაროების მრავალფეროვან ბაზას მოითხოვს. აღსანიშნავია ისიც, რომ აღნიშნულ რეგიონში წერილობითი წყაროებიდან ცნობილი ტომები ეთნიკური ვინაობის კუთხით ისტორიოგრაფიაში ყველა თანაბარი სისრულით არ იყო შესწავლილი. შედარებით სრულად იყო გაანალიზებული ანტიკური ავტორების მონაცემები ჰენიოხების, სვანებისა და მისიმიანების ეთნიკური ვინაობის შესახებ (ბ. გიგინეიშვილი, მ. ინაძე, თ. ყაუხჩიშვილი, თ. მიბჩუანი, გ. გასვიანი). სხვა ტომების – კორაქსების, კოლების, მახელონ-მაკრონების, არეველების, აფშილების განსახლების გეოგრაფიისა, ეთნიკური და ენობრივი კუთვნილების შესახებ წყაროთა ცნობები მკვლევართა მიერ ან არ იყო ჯეროვნად მოძიებული, ან მათი დასკვნები გარკვეულ კითხვებს აჩენდა და შემდგომი კვლევის აუცილებლობას მოითხოვდა.

ავტორი კრიტიკულად განიხილავს დასმული საკითხის ირგვლივ არსებული ქართული, ძველადმოსავლური, ბერძნული, რომაული, სომხური, ირანული, არაბული, რუსული, თურქული, დასავლეთევროპული წერილობითი წყაროების მონაცემებს, რომელთა საფუძველზე გვთავაზობს არგუმენტირებულ დასკვნას, რომ აღნიშნულ რეგიონში მკვიდრი ზემოთ ჩამოთვლილი ტომები ეთნიკურად და ენობრივად ქართველურ სამყაროს ეკუთვნიან.

ამის შემდგომ მკვლევარი ცალ-ცალკე განიხილავს ქართულ, სომხურ, ბერძნულ-ლათინურ, არაბულ, სპარსულ, თურქულ, რუსულ და დასავლეთევროპულ წყაროებს, სადაც მოხსენიებულია ეთნონიმი აფხაზი და ქორონიმი აფხაზეთი. წყაროთა თითოეული ჯგუფის ანალიზის საფუძველზე ავტორი თვალნათლივ აჩვენებს, რომ ისინი ერთმანეთისგან დამოუკიდებლად წარმოგვიდგენენ ერთსა და იმავე რეალობას, რომ ქართული „აფხაზი“, ბერძნულ-რომაული „აბაზგი“, რუსული „ობეზი“ და ა.შ. თავდაპირველად აღნიშნავდა საქართველოს ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილში მკვიდრ ერთ-ერთ ტომს, IX-XI საუკუნეებში დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობას მთლიანად, XII-XIV საუკუნეებში ზოგადად „ქართველის“ სინონიმად იქცა, ხოლო ქართული „აფხაზეთი“ თავისი უცხოენოვანი ფონეტიკური ვარიანტებით,

მიემართებოდა, შესაბამისად, ჩრდილო-დასავლეთ საქართველოს ერთ-ერთ რეგიონს - საკუთრივ აფხაზეთს, შემდგომ დასავლეთ საქართველოს („აფხაზთა სამეფო“), მოგვიანებით მთელ საქართველოს. იქვე მოხმობილია პირველწყაროთა მონაცემები, რომლებიც ნათლად აჩვენებენ, რომ „აფხაზისა“ და „აფხაზეთის“ ეს ვიწრო და ფართო მნიშვნელობა, რაც გარკვეულ ისტორიულ ვითარებაში წარმოიშვა, შემდგომი საუკუნეების მანძილზეც იყო შენარჩუნებული.

„აფხაზის“ ფართო მნიშვნელობის ქვეშ რომ ეთნიკურად „ქართველი“ მოიაზრება, ეს ისტორიოგრაფიაში მიღებული და გავრცელებული აზრია და ნ. ჯაველიძის მიერ ჩატარებულმა კვლევამ ეს თვალსაზრისი კიდევ უფრო განამტკიცა. სადავო და საკამათო საკითხად რჩებოდა და ნაწილობრივ დღესაც რჩება საკუთრივ „აფხაზის“ ეთნიკური და ენობრივი იდენტობა და მისი მიმართება ეთნონიმ „აფსუასთან“. სირთულეს ქმნის ის გარემოება, რომ ეთნოსს, რომელიც ერთ-ერთ ადიღურ ენაზე მეტყველებს, თავის თავს „აფსუას“ უწოდებს და რომელიც გვიანი შუა საუკუნეების გარკვეული პერიოდიდან რეალურად უკვე ცხოვრობს ისტორიულ აფხაზეთში, ქართული წყაროები და, შესაბამისად, ქართველი საზოგადოება „აფხაზს“ უწოდებს. სამეცნიერო ლიტერატურაში აზრთა სხვადასხვაობა ამ საკითხის ირგვლივ ჩნდება.

გამოთქმულია მოსაზრება, რომ „აბაზგი“ ბერძნულ წერილობით წყაროებში გამოჩენიდან (ახ. წ. II საუკუნე) ეთნიკურად ადიღური მოდგმის ტომი და „აფსუას“ შესატყვისი იყო. ასე რომ, ამ მოსაზრებით ბერძნული „აბაზგი“, ქართული „აფხაზი“ და თვითსახელწოდება „აფსუა“ ერთი და იმავე ეთნოსის აღმნიშვნელი ცნებებია. არსებობს მეორე თვალსაზრისი, რომელიც პ. ინგოროყვას ნაშრომიდან იღებს სათავეს. ამ კონცეფციის თანახმად, ძველი „აფხაზი“ ეთნიკურად ერთ-ერთი ქართველური ტომია, რომლის საცხოვრისს გვიან შუა საუკუნეებში თანდათან იკავებს ჩრდილოეთ კავკასიიდან ჩამოსახლებული ადიღური მოდგმის ეთნოსი თვითსახელწოდებით „აფსუა“. ქართველებმა კი ამ უკანასკნელებზე გადაიტანეს სახელწოდება „აფხაზი“ მხოლოდ და მხოლოდ ტერიტორიული მემკვიდრეობის გამო და არა იმიტომ, რომ „აფხაზი“ და „აფსუა“ ეთნიკურად და ენობრივად ერთი და იგივედ მიაჩნდათ. ამ ორი ცნების იდენტურობა ქართველთა წარმოდგენაში რომ აბსოლუტურად გაბატონებული არ ყოფილა, ამის საილუსტრაციოდ ავტორს მოაქვს „ქართლის ცხოვრების“ XVIII ს. ერთ-ერთი ქართველი კომენტატორის განმარტება, სადაც ადიღურენოვან „აფსუას“ შეესატყვიება „აფსარი“ და არა „აფხაზი“.

აღნიშნულ საკითხზე, ე.ი. „აფხაზისა“ და „აფსუას“ მიმართებაზე ნ. ჯაველიძის მიერ ჩატარებული კვლევის შედეგები წარმოდგენილია ნაშრომის მეორე ნაკვეთში.

ნ. ჯაველიძე აფხაზეთში აფსუების ჩრდილოეთ კავკასიიდან მასობრივად ჩამოსახლების პროცესის დაწყებას XVII საუკუნის დამდეგით ათარიღებს, რაც ქართული, დასავლეთევროპული და რუსული წერილობითი წყაროების ანალიზს ემყარება. ავტობთონ აფხაზისა და გვიან ჩამოსახლებული აფსუას ეთნიკური და ენობრივი განსხვავება, ავტორის დაკვირვებით, აისახა XVII-

XIX სს. წერილობით წყაროებში, რომელთა მონაცემებით „აფხაზებად“ სახელდებულ მოსახლეობაში აშკარად გამოიყოფა ანთროპოლოგიით (იერი, ხასიათი), ჩაცმა-აღკაზმით, ყოფა-ცხოვრებით, სოციალური წყობით, საქმიანობის ჩვევებით, სამართლის ნორმებით ერთმანეთისგან განსხვავებული ორი ჯგუფი. ეს განსხვავებები, ხაზს უსვამს ავტორი, ავლებენ ზღვარს ავტობთონ, ძირძველ მკვიდრ აფხაზსა და ჩრდილოეთ კავკასიის მთიდან ჩამოსახლებულ აფსუას შორის.

ავტორის საგანგებო მსჯელობის საგანია აფხაზებისა და აბაზა-აფსუების სამეტყველო ენა, ვინაიდან მათი ეთნიკურობის გარკვევა უწინარეს ყოვლისა, ამ საკითხის შესწავლას გულისხმობს. საკითხის შესასწავლად ავტორი მოუხმობს ქართულ ისტორიოგრაფიაში კარგად ცნობილ იოჰან შილტბერგერის (XV ს.), ალ-აიფნის (XV ს.), გასტალდისეულ რუკის (XVI ს), ლუი გრანჟეს (XVII ს.), ჯოვანიო ჯულიანო და ლუკას (XVII ს.), ემილიო დორტელი დ'არკოლის (XVII ს.), არქანჯელო ლამბერტის (XVII ს.), ქრისტეფორე კასტელის (XVII), ვახუშტი ბატონიშვილის (1745) ცნობებს. XIX ს. პირველი ნახევრის მოგზაურთა და კარტოგრაფიის მკვლევართა (ა. დიაჩკოვ-ტარასოვი, დიუბუა დე მონპერე, ნ. უვაროვა, ბარონი ტორანაუ და სხვ.) დაკვირვებებს. აღსანიშნავია, რომ ამ მასალებში „აფხაზთა“ ეთნიკური იდენტობისა და სამეტყველო ენის შესახებ ინფორმაცია ერთაზროვანი და ცალსახა არ არის. ამასთან დაკავშირებით ყურადღებას იქცევს ნ. ჯაველიძის მიერ შემუშავებული სრულიად ახლებური მიდგომა, რომელიც დასახელებული წყაროების აღნიშნულ თავისებურებაში გარკვევის საშუალებას იძლევა. ამან ავტორი მიიყვანა უაღრესად მნიშვნელოვან დასკვნამდე, რომ XVII ს. და XVIII ს. I ნახევრის დამკვირვებლები საქართველოს ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილში მცხოვრებ „აფხაზებად“ სახელდებული ხალხის მეტყველებაში აწყდებოდნენ როგორც ქართულ, ისე ადიღეურ (ჩრდილოეთკავკასიურ) ენობრივ მონაცემებს. ერთი ეთნონიმის „აფხაზის“ ცნების ფარგლებში ამ ორი ენობრივი კომპონენტის არსებობას ნ. ჯაველიძემ ერთადერთი სწორი ახსნა მოუძებნა: აღნიშნულ ეპოქაში ავტობთონი ანუ ქართველურენოვანი აფხაზები ჯერ კიდევ არსებობდნენ ჩრდილოეთ კავკასიიდან შემოსული აფსუების გვერდით. ავტორის ეს მიგნება პირველწყაროების მონაცემების ანალიზის ახალ მეთოდზე დამყარებული მნიშვნელოვანი სიახლეა პრობლემის შესწავლაში.

ამ მრავალმხრივ საინტერესო და საყურადღებო მონოგრაფიას ერთიანად მსჭვალავს მეცნიერული კეთილსინდისიერება, ობიექტურობა და მიუკერძოებლობა. ეს განსაკუთრებით ხაზგასასმელია მაშინ, როცა საუბარი ეხება ავტორს, რომელიც წარმომავლობითა და ბიოგრაფიით მჭიდროდაა დაკავშირებული აფხაზეთთან.